

udkastet til lærebogen. Det er ifølge denne den videnskab, som studerer »den samfundsmæssige produktions love og fordelingen af de materielle goder på det menneskelige samfunds forskellige udviklingsstrin«. Der regnes med objektive økonomiske love, som gælder uafhængigt af menneskelig vilje; men når menneskene har erkendt disse love, kan de udnytte dem i samfundets interesse. »Den politiske økonomi studerer udviklingslovene for menneskenes produktionsforhold. Den økonomiske politik drager praktiske slutninger heraf . . .«. Der er vel næppe nogen væsensforskel mellem dette og moderne ikke-kommunistisk teori. Men man får en fornemmelse af, at det er en ophøjet og vanskelig kunst at få sagt al ting på rette måde under tilbørligt hensyn til de autoriserede skrifter.*)

Fornyelsen af doktrinerne er ikke upåvirket af, hvad der sker i vestlige lande. Det billede af kapitalismen, som marxismens klassikere optog fra den tidligere kapitalismes og liberalismens klassikere, revideres. »Monopolkapitalismen« kommer ganske rigtigt ind i stedet for den gamle frikonkurrence-kapitalisme. I bedste harmoni med udviklingen andre steder mente Stalin, at der *ubetinget* bør tilføjes et kapitel om nationalindtægten. Påvirkningen m.h.t. nationalbudgettering er vel i øvrigt for en stor del gået i modsat retning, d. v. s. fra øst til vest.

Et særlig besværligt problem indenfor Sovjetområdet er indpasningen i det økonomiske system af landbruget, hvor man foreløbig er blevet stående ved kollektivbrugene og en stærkt begrænset privatdrift. Dette har nødvendiggjort opretholdelse af »Vareproduktionen«, d. v. s. omsætning ved køb og salg og dermed »værdiloven«, selv om denne (ligeså lidt som i kapitalistiske lande) får lov at virke uden statslige indgreb.

Trods besværligheder under den »første fase af det kommunistiske samfunds udvikling«, vedligeholdes håbet om en videre udvikling frem til den egentlige kommunisme ved overgangen

fra formelen: »Til enhver efter hans arbejde«, til formelen: »Til enhver efter hans behov«. Men betingelserne, der opstilles for at denne overgang kan finde sted, er strenge: 1. Det er nødvendigt varigt at sikre en uophørlig vækst i hele den samfundsmæssige produktion; 2. der må ske en gradvis forvandling af kollektivbrugenes ejendom til folkeejendom, hvorved »vareomsætningen« erstattes med produktudveksling; 3. alle samfundets medlemmer må sikres en alsidig udvikling af fysiske og åndelige evner, »der er tilstrækkelig til, at de kan blive aktive personligheder i samfundsudviklingen«. — Arbejdstiden må forinden være reduceret til 5—6 timer, og reallønnen må mindst være fordoblet. »Kun når alle disse forudsætninger er opfyldt, kan man sætte sin lid til, at arbejdet i samfundsmedlemmernes øjne vil blive forvandlet fra en byrde til den første livsfornødenhed«. — Paradhåbet afskaffes altså ikke i den kommunistiske dogmatik, men det skydes så langt ud, at drømmen om allerede at have nået den endelige tilstand ikke kommer til at hemme løsningen af dagens og morgendagens praktiske opgaver.

Det forekommer mig, at det lille skrift giver et interessant og nyttigt billede af, hvorledes teoretiske overvejelser om den »politiske økonomi« i alt fald i 1952 tog sig ud på den anden side af jerntæppet. Det synes at være skrevet så meget til indvortes brug indenfor menighederne i ind- og udland, at det muligvis giver et sandere billede end den officielle lærebog, skriftet er forløber for, og hvis skæbne muligvis nu er usikker. En nuancering og fornyelse af de forestillinger, vi på denne side af tæppet har om de Marx-Engels-Lenin-Stalinske teorier, tør man sikkert ud fra adskillige synspunkter betegne som særdeles nyttig. *F. Zeuthen.*

Produktivitesundersøgelser indenfor skotøjsindustrien. Handelsministeriets produktivitetsudvalg. 1953. 126 sider.

Den foreliggende undersøgelse må ses som et led i produktivitetsudvalgets bestræbelser på at undersøge produktiviteten i danske industrier og sammenligne med produktiviteten i tilsvarende udenlandske. Formålet er praktisk-driftsøkonomisk ikke

*) En interessant analyse af skriftet findes i det, man tør vist sige officøse, anti-kommunistiske tidsskrift: »Der Monat« april 1953, Richard Loventhal. Stalins Vermächtnis zur Interpretation seiner letzten Schrifts. Loventhal ironiserer s. 21 over, at Marx's teori, der var *kausal*, er blevet erstattet af en *final* indstilling, der forsvarer et mindretals magtindgreb til gennemførelse af et forud kendt endemål for den historiske udviklingsproces.

udkastet til lærebogen. Det er ifølge denne den videnskab, som studerer »den samfundsmæssige produktions love og fordelingen af de materielle goder på det menneskelige samfunds forskellige udviklingsstrin«. Der regnes med objektive økonomiske love, som gælder uafhængigt af menneskelig vilje; men når menneskene har erkendt disse love, kan de udnytte dem i samfundets interesse. »Den politiske økonomi studerer udviklingslovene for menneskenes produktionsforhold. Den økonomiske politik drager praktiske slutninger heraf . . .«. Der er vel næppe nogen væsensforskel mellem dette og moderne ikke-kommunistisk teori. Men man får en fornemmelse af, at det er en ophøjet og vanskelig kunst at få sagt al ting på rette måde under tilbørligt hensyn til de autoriserede skrifter.*)

Fornyelsen af doktrinerne er ikke upåvirket af, hvad der sker i vestlige lande. Det billede af kapitalismen, som marxismens klassikere optog fra den tidligere kapitalismes og liberalismens klassikere, revideres. »Monopolkapitalismen« kommer ganske rigtigt ind i stedet for den gamle frikonkurrence-kapitalisme. I bedste harmoni med udviklingen andre steder mente Stalin, at der *ubetinget* bør tilføjes et kapitel om nationalindtægten. Påvirkningen m.h.t. nationalbudgettering er vel i øvrigt for en stor del gået i modsat retning, d. v. s. fra øst til vest.

Et særlig besværligt problem indenfor Sovjetområdet er indpasningen i det økonomiske system af landbruget, hvor man foreløbig er blevet stående ved kollektivbrugene og en stærkt begrænset privatdrift. Dette har nødvendiggjort opretholdelse af »Vareproduktionen«, d. v. s. omsætning ved køb og salg og dermed »værdiloven«, selv om denne (ligeså lidt som i kapitalistiske lande) får lov at virke uden statslige indgreb.

Trods besværligheder under den »første fase af det kommunistiske samfunds udvikling«, vedligeholdes håbet om en videre udvikling frem til den egentlige kommunisme ved overgangen

fra formelen: »Til enhver efter hans arbejde«, til formelen: »Til enhver efter hans behov«. Men betingelserne, der opstilles for at denne overgang kan finde sted, er strenge: 1. Det er nødvendigt varigt at sikre en uophørlig vækst i hele den samfundsmæssige produktion; 2. der må ske en gradvis forvandling af kollektivbrugenes ejendom til folkeejendom, hvorved »vareomsætningen« erstattes med produktudveksling; 3. alle samfundets medlemmer må sikres en alsidig udvikling af fysiske og åndelige evner, »der er tilstrækkelig til, at de kan blive aktive personligheder i samfundsudviklingen«. — Arbejdstiden må forinden være reduceret til 5—6 timer, og reallønnen må mindst være fordoblet. »Kun når alle disse forudsætninger er opfyldt, kan man sætte sin lid til, at arbejdet i samfundsmedlemmernes øjne vil blive forvandlet fra en byrde til den første livsfornødenhed«. — Paradhåbet afskaffes altså ikke i den kommunistiske dogmatik, men det skydes så langt ud, at drømmen om allerede at have nået den endelige tilstand ikke kommer til at hemme løsningen af dagens og morgendagens praktiske opgaver.

Det forekommer mig, at det lille skrift giver et interessant og nyttigt billede af, hvorledes teoretiske overvejelser om den »politiske økonomi« i alt fald i 1952 tog sig ud på den anden side af jerntæppet. Det synes at være skrevet så meget til indvortes brug indenfor menighederne i ind- og udland, at det muligvis giver et sandere billede end den officielle lærebog, skriftet er forløber for, og hvis skæbne muligvis nu er usikker. En nuancering og fornyelse af de forestillinger, vi på denne side af tæppet har om de Marx-Engels-Lenin-Stalinske teorier, tør man sikkert ud fra adskillige synspunkter betegne som særdeles nyttig. *F. Zeuthen.*

Produktivitesundersøgelser indenfor skotøjsindustrien. Handelsministeriets produktivitetsudvalg. 1953. 126 sider.

Den foreliggende undersøgelse må ses som et led i produktivitetsudvalgets bestræbelser på at undersøge produktiviteten i danske industrier og sammenligne med produktiviteten i tilsvarende udenlandske. Formålet er praktisk-driftsøkonomisk ikke

*) En interessant analyse af skriftet findes i det, man tør vist sige officøse, anti-kommunistiske tidsskrift: »Der Monat« april 1953, Richard Loventhal. Stalins Vermächtnis zur Interpretation seiner letzten Schrifts. Loventhal ironiserer s. 21 over, at Marx's teori, der var *kausal*, er blevet erstattet af en *final* indstilling, der forsvarer et mindretals magtindgreb til gennemførelse af et forud kendt endemål for den historiske udviklingsproces.

teoretisk. Dermed være ikke sagt, at den teoretiske driftsøkonomi ikke kan have nytte af produktivitetsudvalgets studier. Men det har ikke været nærværende anmeldelses hensigt at beskæftige sig hermed. Hensigten er at konfrontere den foreliggende undersøgelses problemstilling og konklusion om dansk skotøjsindustri produktivetsforbedrings muligheder med anmelderens og i den forbindelse rejse spørgsmålet, om det for dem, der vil billigt fodtøj, er det rigtige sted at begynde i fabrikkerne.

Naturligvis er der driftsøkonomiske fejl på de enkelte fabrikker, og vel også fejl, som kan afhjælpes ved studier af den art, som produktivitetsudvalget anbefaler og giver udmærkede anvisninger på. Men den største del af forskellen mellem dansk og amerikansk produktivitet inden for skotøjsindustrien ligger i generelle forhold, som den enkelte fabrikant ikke kan ændre, idet de hænger nøje sammen med (1) markedernes forskellige størrelse og (2) markedernes forskellige struktur. Da man straks kan se, at (1) ikke lader sig ændre på en studs, er det naturligt at samle opmærksomheden om (2). Det er anmelderens opfattelse, at her er noget at gøre, hvis man vil målet billigere fodtøj, og sætter realisation af dette mål højere end de sidevirkninger på andre felter, der vil følge med en ændret markedsstruktur.

Udvalget når efter omfattende og interessante beregninger til, at produktiviteten i de amerikanske skotøjsfabrikkers tilskæreri og nådleri ligger op mod 100 % over produktiviteten i de tilsvarende danske afdelinger, mens produktiviteten i pinderi, pudseri og finish kun ligger 40—50 % over den danske. (S. 68). Hovedgrunden finder udvalget i, at de amerikanske fabrikker kan gennemføre større serier, dels fordi de amerikanske fabrikker er større, dels fordi de er mere specialiserede. Forskellen menes derimod ikke at ligge i maskinerne, der er temmelig ens. Eventuelle forskelle i arbejdernes effektivitet kommer man ikke meget ind på. Indirekte kastes der dog lys over de af lønforholdene stærkt influerede forskelle

i fysik og foderstand ved billederne side 71 og 72. De afbildede amerikanske arbejdere er tydeligvis i betydelig bedre foderstand end den danske (vægt 43,8 kg og højde 158 cm; anmelderens undersøgelse).

Jeg holder mig i det følgende til de førstnævnte, ubestridelige årsager.

Svarende til, at de danske fabrikker er mindre i størrelse og mindre specialiserede, er antallet af forskellige dessiner, som sættes i produktion pr. tidsenhed større og serierne mindre. Med de mange dessiner følger: (a) at det bliver for dyrt at tilrettelægge produktionen grundigt og gennemføre effektiv produktionskontrol (s. 21 og 80). (b) Endvidere følger mange flere afbrydelser, som forringer udnyttelse af arbejdskraft og maskiner (s. 80). (c) En del processer må udføres i hånden, som i Amerika kan udføres på maskiner. (Det kan f.eks. ikke betale sig at lave stansejern til overlæderudstansning til små serier). (d) Arbejderne får ikke tilstrækkelig rutine, når de stadig skal skifte fra de nye desin til den anden (s. 80). (e) Med ringe specialisering følger nødvendigheden af flere læstetyper. Men det er dyrt at have læste nok af alle læstetyper til at undgå lange gennemløbstider af serierne. (f) Der er også vanskeligheder med rationel maskin- og bordopstilling, idet det der er fornuftigt for en dessin ikke er det for en anden, (conferer s. 56).

Det er derfor berettiget, når udvalget mener, at fodtøjets produktionsomkostninger kunne nedsættes, hvis antallet af dessiner pr. fabrik pr. tidsenhed kunne formindskes. Med lavere produktionsomkostninger skulle billigere fodtøj være i sigte. Jeg går i det følgende ud fra, at dette er et efterstræbelsesværdigt mål. Synspunktet er naturligvis ganske subjektivt. Og som korrektiv kan nævnes, at mange kvinder utvivlsomt placerer skotøjets udseende langt højere end prisen. Det afgørende for dem er, at fodtøjets udseende tilfredsstillende et eller flere af følgende krav: ønsket om at være med på moden, at interessere mændene, gøre med søstrene misundelige eller eventuelt øn-

sket om at få æstetiske krav tilfredsstillet. Det er ikke noget tilfælde, at damefabrikker har særlig mange dessiner. Når damefodtøj alligevel kan forekomme billigt i sammenligning med herrefodtøj skyldes det, at det ikke skal laves så solidt. Det ønsker det omtalte damepublikum ikke.

Vi vender os nu til spørgsmålet, om der er noget at gøre ved det forhold, at der er så mange dessiner pr. fabrik herhjemme. Men først skal dette forholds sammenhæng med markedsstrukturen forklares, og her må læserne delvis nøjes med at få anmelderens mening fremstillet, idet udvalget formentlig med velberåd hu ikke går ind på alle de årsager, som her skal nævnes.

Vi har her i landet, når man sammenligner med U.S.A., forholdsvis mange skotøjsfabrikker og selvstændige skotøjshandlere i forhold til markedets størrelse. Der er en vekselvirkning mellem de to foreteelser, men også selvstændige årsager. Der er mange skotøjsfabrikker, fordi der skal relativt lille kapital til at starte en fabrik. (Maskiner kan lejes, kredit på skind og læder fås og forskellige halvfabrikata fås færdig udefra). Der er nok stordriftsfordele af teknisk art, men svære merkantile hemninger, jævnt før nedenfor. Der er mange selvstændige skotøjshandlere, bl. a. fordi næringsloven beskytter denne markedsform.

Udgangspunktet er altså mange fabrikker og mange skotøjshandlere. Det skal nu vises, hvorledes dette fører til mange dessiner og småserier på fabrikkerne.

(1) De mange handlende, der skal besøges, er uafhængige og vælger begribeligvis i stort omfang forskellige dessiner, dels dem de tror på, dels dem de mener man skal ha' for at være velassorteret, og dels dem man vælger, fordi man hører, at andre har valgt dem. (2) I håb om at dog noget kan falde i smag og i indbyrdes konkurrence på valgmulighedsfeltet spreder fabrikkerne sig over mange dessiner i prøvekollektionen. (3) Skotøjshandlerne kan ikke samle sig om få dessiner, fordi de oftest ikke kan få noget fingerpeg fra forbrugerne, hvilket atter hænger

sammen med, at de handlende skal bestemme sig længe inden sæsonen. (4) De skal bestemme sig så længe i forvejen, fordi de er så mange, at det tager lang tid for fabrikkerne at besøge hele kundekredsen og få sorteret bestillingerne og (5) fordi produktionen tager så lang tid når ordrene er så spredte. Sammenligner man punkt (1) med punkt (5) skimter man konturerne af en slange, der bider sig selv i halen: De handlende spreder deres bestillinger så meget bl. a. fordi de skal bestemme sig så længe i forvejen — og de skal bestemme sig så længe i forvejen, fordi de spreder deres bestillinger så meget.

En væsentlig forskel mellem markedsforholdene i U.S.A. og Danmark ligger i at chainstores-systemet spiller en meget større rolle i U.S.A., det gælder også skotøjsmarkedet. Ud fra mine erfaringer og fra visse simple fornuftsslutninger er jeg nået til den opfattelse, at det vil gælde på det danske, som det synes at gælde på det amerikanske marked, at virksomheder af arten »en kæde af detailsalg under fælles ledelse« kan og vil knække ryggen på den omtalte slange. Omkostningerne vil blive nedbragt på de leverende fabrikker, fordi man kommer uden om smådriftens driftsøkonomiske handicap, jævnt før punkt (a) til (f) i omstående. Iøvrigt bliver omkostningerne i detailhandelen også mindre, særlig som følge af meget store besparelser i forældelsestab. Men det er en anden historie.

Antallet af dessiner på de leverende fabrikker vil komme til at blive mindre, dels fordi ordreafgivelsen bliver samlet på færre personer. Dels fordi der vil ske en meget stor forkortelse af tiden mellem ordreafgivelse og dessinernes fremkomst i butikkerne, med det resultat at produktionen kan samles og vil blive samlet på de bedste salgsartikler. Endvidere vil kædeforretningerne i egen interesse arbejde med relativt færre fabrikker pr. 1 mill. kr. omsætning. Dertil kommer endelig, at fabrikkerne, der naturligvis bliver svagere stillet over for kædeforretningerne end overfor mange små detailhandlere, vil

blive opmuntret til eller tvunget til at specialisere sig, idet kædeforretningerne i egen interesse vil undlade at sprede sine ordrer på de enkelte dessiner over flere fabrikker (undtagen hvor konkurrence-tilbud skal fremskaffes). Specialiseringen vil omfatte specialisering såvel på en af de tre hovedtyper (herre-, dame- eller børnefodtøj), på bundingssystemer som på dessiner.

Jeg har tidligere foreslået, at man skulle studere det amerikanske kædeforretningssystem, men — det siger jeg uden bitterhed — de kompetente instanser har enten overset dette eller ikke været interesseret. Naturligvis: hvis man er af den formening, at næringslovens forbud mod mere end et udsalg i hver kommune vil eller bør stå til evig tid, så har det heller ingen interesse at undersøge, om ikke det er en af en lovbestemmelse afspærret udvikling af detailhandelen, der samtidig spærrer for den eneste let realisable vej til fodtøjets væsentlige billiggørelse på *fabrikkerne* som i detailhandelen. Men så tror jeg også man kan spare sig al videre ulejlighed i det hele taget. For fremstilling af forslag til reformer i danske fabrikkers teknik og organisation, der ikke passer til de af markedsforholdene bestemte virksomhedsstørrelser og specialiseringsgrader, vil stort set kun komme til at tjene til at støtte de grafiske fags beskæftigelse.

N. Lindberg.

Morris A. Copeland: A Study of Moneyflows in the United States. National Bureau of Economic Research 1952. 338 + appendix 241 sider. Pris: \$ 7.50.

Der har i mange år været et svælg mellem mikro- og makroanalysen. Mikroteorien beskæftiger sig fortrinsvis med den enkelte virksomheds og den enkelte husholdnings reaktioner, mens makroteorien retter interessen mod de totale indkomst- og udgiftstrømme, den samlede beskæftigelse, investeringerne etc. Forbindelse mellem disse to felter er der ganske vist i det

generelle ligningssystem, der imidlertid mere belyser en idé, mens det af velkendte grunde er uegnet til en detaljeret analyse. I de senere år er sektoranalysen, som vi allerede kender fra den internationale handels teori, kommet meget i forgrunden, og den er netop et forsøg på at bygge bro mellem mikro- og makroanalysen. Vi kender allerede Leontiefs input-output model, der i virkeligheden er en opspaltning af nationalproduktanalysen på enkelte sektorer. Det er en realanalyse, og selvom den hæmmes meget af forudsætningen om konstante tekniske koefficienter, vil den sikkert få stor betydning for undersøgelser af accelerationsvirkningen — især hvis man kan få nogen variation i de tekniske koefficienter med — samt på analysen af flaskehalse i produktionen.

Den foreliggende bog af Copeland, der bygger på 20 års arbejde, er også en stor landvinding for sektoranalysen. Her er det imidlertid en undersøgelse af betalingsstrømmene mellem forskellige sektorer i U.S.A. i perioden 1936—42. Aspektet er altså et andet end Leontiefs, og det adskiller sig også fra nationalproduktets. Mens nationalproduktet i 1942 i U.S.A. var 160 milliarder \$, kom betalingsstrømmene op på 530 milliarder \$, og heri er endda kun indbefattet den del af betalingerne eller *main money circuit*, der »... play a substantive part in effecting over-all economic adjustments« (p. 10). Afgrænsningen af *main money circuit*, der er et centralt begreb i analysen, foretages iøvrigt ikke med nogen skarp definition. I de enkelte tilfælde må det afgøres, om en betaling spiller en væsentlig rolle eller ej. Som eksempler på udeladelser nævnes: omveksling af egen bankkonto til kontanter, agenttransaktioner hvor agenten kun er mellemlid, og visse finansielle transaktioner, bl. a. tilbagebetaling af lån, der omgående fornyes. Forskellen mellem nationalproduktet og *main money circuit* er iøvrigt i det væsentlige mellemlidene i produktionen og de finansielle transaktioner (se grafiske fremstillinger p. 49); på den anden side er der visse tilregnede indkomstbeløb (forbrug af egen produktion